

SUG'URTA BOZORI XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH SHAROITIDA KORPORATIV BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Saliyeva Zuhra Davronbek qizi

Xususiy lashtirish va davlat aktivlarini

boshqarish muammolarini tadqiq etish markazi

Mustaqil izlanuvchisi(PhD)

Telefon: +998943192411

Email: saliyevazuhra2@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonda sug'urta bozori xizmatlarini rivojlantirish sharoitida sug'urta kompaniyalarida korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Korporativ boshqaruvning samarali mexanizmlarini joriy etish sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, risklarni boshqarish va bozor ishtirokchilari ishonchini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda kuzatuv kengashi faoliyatini kuchaytirish, shaffoflik va axborot ochiqligini ta'minlash, risk-menejment hamda ichki nazorat tizimlarini rivojlantirish korporativ boshqaruv samaradorligini oshirishning asosiy yo'nalishlari sifatida asoslab berilgan. Shuningdek, menejment salohiyatini oshirish va raqamli texnologiyalardan foydalanish zarurligi ta'kidlangan.

Ka'lit so'zlar: sug'urta bozori, sug'urta kompaniyalari, korporativ boshqaruv, moliyaviy barqarorlik, risk-menejment, shaffoflik.

Kirish. Hozirgi globalashuv sharoitida moliya bozorining muhim tarkibiy qismi hisoblangan sug'urta bozorini rivojlantirish iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish, moliya tizimini modernizatsiya qilish va investitsiya muhitini yaxshilash jarayonida sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda sug'urta kompaniyalarida korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish dolzarb masala sifatida namoyon bo'lmoqda.

Korporativ boshqaruv sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi, risklarni samarali boshqarish, aksiyadorlar va mijozlar manfaatlarini himoya qilish hamda bozorda raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shu bois, sug'urta bozori xizmatlarini rivojlantirish sharoitida korporativ boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish ilmiy va amaliy jihatdan alohida ahamiyatga ega.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Sug'urta kompaniyalarida korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish masalalari iqtisodiy adabiyotlarda keng yoritilgan bo'lib, mazkur yo'nalishda mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu tadqiqotlarda korporativ boshqaruvning nazariy asoslari, uning moliyaviy barqarorlikka ta'siri hamda sug'urta tashkilotlari faoliyatida qo'llanish xususiyatlari tahlil qilingan. Xorijiy iqtisodchi olimlardan R. La Porta, A. Shleyfer, R. Vishni o'z tadqiqotlarida korporativ boshqaruv mexanizmlarining samarali tashkil etilishi kompaniyalar qiymatini oshirish va investorlar huquqlarini himoya qilishda muhim ahamiyatga ega ekanligini asoslab bergan. Mualliflar korporativ boshqaruv darajasi yuqori bo'lgan kompaniyalarda moliyaviy natijalar barqaror bo'lishi va risklar past bo'lishini ta'kidlaydilar. Mazkur xulosalar sug'urta kompaniyalari faoliyatiga ham to'liq tatbiq etilishi mumkin. Sug'urta sohasida korporativ boshqaruv masalalari bo'yicha J. H. Harrington, M. Nihaus va K. Kumi kabi olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda sug'urta kompaniyalarida risk-menejment, aktuariy hisob-kitoblar va ichki nazorat tizimlarining korporativ boshqaruv bilan uzviy bog'liqligi ko'rsatib berilgan. Ularning fikricha, samarali korporativ boshqaruv sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyatini ta'minlash va sug'urta bozorida barqaror faoliyat yuritishning asosiy sharti hisoblanadi. Korporativ boshqaruvning xalqaro standartlari masalalari OECD (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti) hamda IAIS (Xalqaro sug'urta nazoratchilari assotsiatsiyasi) hujjatlarida keng yoritilgan. Ushbu tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalarda kuzatuv kengashining roli, shaffoflik, axborot ochiqligi va risklarni boshqarish tizimlarini takomillashtirish korporativ boshqaruv samaradorligini oshirishning asosiy omillari sifatida belgilangan. MDH mamlakatlari olimlarining ishlarida ham sug'urta kompaniyalarida korporativ boshqaruvni rivojlantirish masalalari keng o'rin olgan. Xususan, E. F. Jukov, V. V. Kovalyov va L. I. Abalkin tadqiqotlarida moliya bozori institutlarida korporativ boshqaruvning iqtisodiy mazmuni, uning moliyaviy barqarorlikka ta'siri tahlil qilingan. Ushbu ilmiy ishlarda sug'urta tashkilotlarida ichki audit va risk-menejment tizimlarini rivojlantirish zarurligi ta'kidlangan. O'zbekistonlik olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa milliy sug'urta bozorining shakllanishi va rivojlanish xususiyatlari, sug'urta kompaniyalari faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish hamda korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish masalalari o'rganilgan. Xususan, I. T. Abdullayev, Sh. R. Xolmuminov, B. Yu. Xodiyev va boshqa olimlar o'z ishlarida sug'urta bozori rivoji uchun korporativ boshqaruv, shaffoflik va moliyaviy nazorat mexanizmlarini kuchaytirish zarurligini asoslab berganlar. Shu bilan birga, mavjud adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston sug'urta bozorining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda korporativ boshqaruv samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy mexanizmlar yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Ayniqsa,

sugʻurta kompaniyalarida raqamli texnologiyalardan foydalanish, ESG tamoyillarini joriy etish va korporativ boshqaruv samaradorligini baholash indikatorlarini ishlab chiqish masalalari qoʻshimcha ilmiy tadqiqotlarni talab etadi.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Methods/Методы).

Ilmiy maqola yozishda quyidagi usullardan foydalanilgan: tahlil, taqqoslash, tizimlashtirish va deduktiv metod.

Tahlillar va natijalar muhokamasi (Analysis/Анализ).

Oʻzbekiston sugʻurta bozorini rivojlantirish sharoitida sugʻurta kompaniyalarida korporativ boshqaruv samaradorligini baholash maqsadida SWOT tahlil usulidan foydalanildi. Ushbu usul sugʻurta kompaniyalarining ichki imkoniyatlari va tashqi muhit omillarini kompleks tahlil qilish imkonini beradi.

SWOT tahlil natijalari shuni koʻrsatadiki, Oʻzbekiston sugʻurta kompaniyalarida korporativ boshqaruvni rivojlantirish uchun muayyan institutsional va huquqiy asoslar mavjud. Xususan, davlat tomonidan sugʻurta bozorini tartibga solish va qoʻllab-quvvatlash mexanizmlarining mavjudligi korporativ boshqaruvni takomillashtirish uchun qulay shart-sharoit yaratmoqda. Biroq, tahlil davomida aniqlangan zaif jihatlar — kuzatuv kengashlarining yetarlicha mustaqil emasligi, risk-menejment tizimining sustligi va moliyaviy hisobotlar shaffofligining pastligi sugʻurta kompaniyalari faoliyatining samaradorligiga salbiy taʼsir koʻrsatmoqda. Bu holat kompaniyalarning investitsion jozibadorligini pasaytiradi va uzoq muddatli barqaror rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi.(1-jadval)

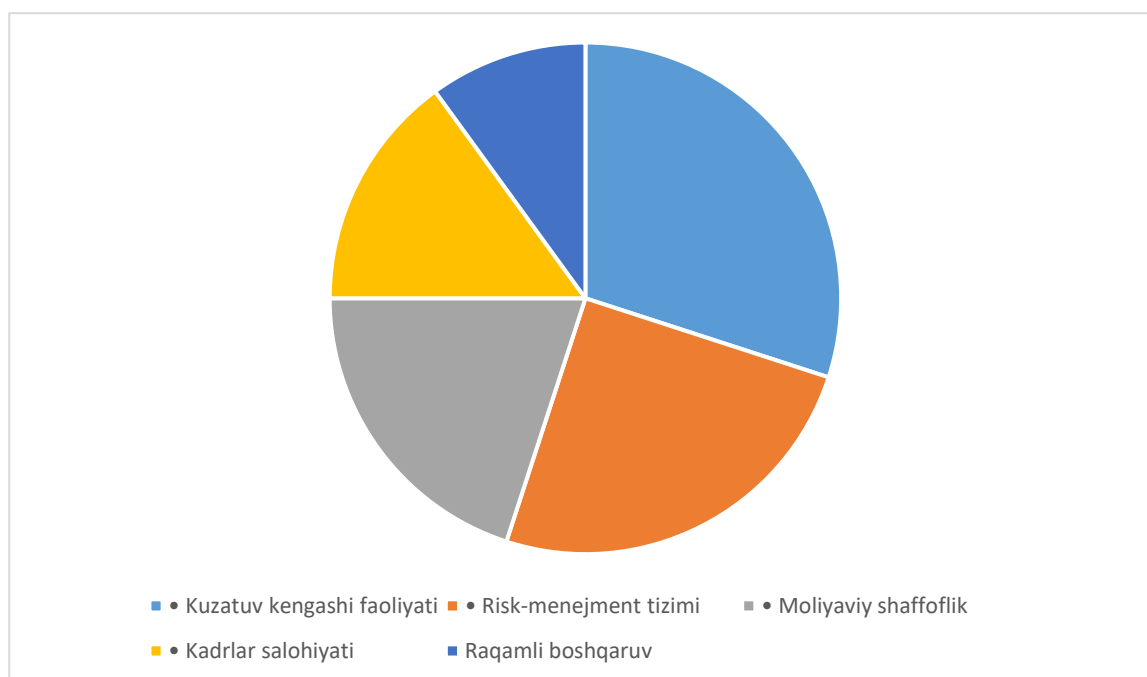
1-jadval.Sugʻurta kompaniyalarida korporativ boshqaruv tizimining SWOT tahlili

Kuchli jihatlar (Strengths)	Zaif jihatlar (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> –Korporativ boshqaruv boʻyicha normativ-huquqiy baza mavjudligi – Sugʻurta kompaniyalarida boshqaruv organlarining shakllanganligi – Davlat tomonidan sugʻurta bozorini qoʻllab-quvvatlash – Moliyaviy nazorat institutlarining mavjudligi 	<ul style="list-style-type: none"> –Kuzatuv kengashlari faoliyatining formal xarakterga egaligi –Mustaqil direktorlar ulushining pastligi –Risk-menejment tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi –Moliyaviy hisobotlarda shaffoflik darajasining pastligi
Imkoniyatlar (Opportunities)	Tahdidlar (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> – Xalqaro korporativ boshqaruv standartlarini joriy etish – Raqamli texnologiyalar va InsurTech rivoji 	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Moliyaviy risklar va sugʻurta toʻlovlari hajmining oshishi</i> – <i>Aholining sugʻurtaga boʻlgan ishonchining pasayishi</i> – <i>Bozorda raqobatning keskinlashuvi</i>

– Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish imkoniyati	– <i>Korporativ boshqaruvdagi xatolar tufayli moliyaviy beqarorlik</i>
– Kadrlar malakasini oshirish dasturlarini joriy etish	

SWOT tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston sug'urta kompaniyalarida korporativ boshqaruvni rivojlantirish uchun muayyan institutsional va huquqiy asoslar mavjud. Xususan, davlat tomonidan sug'urta bozorini tartibga solish va qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining mavjudligi korporativ boshqaruvni takomillashtirish uchun qulay shart-sharoit yaratmoqda. Biroq, tahlil davomida aniqlangan zaif jihatlar — kuzatuv kengashlarining yetarlicha mustaqil emasligi, risk-menejment tizimining sustligi va moliyaviy hisobotlar shaffofligining pastligi sug'urta kompaniyalari faoliyatining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu holat kompaniyalarning investitsion jozibadorligini pasaytiradi va uzoq muddatli barqaror rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi. Imkoniyatlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xalqaro korporativ boshqaruv standartlarini (OECD, IAIS) joriy etish, raqamli texnologiyalardan foydalanish va malakali kadrlar tayyorlash orqali sug'urta kompaniyalarida boshqaruv sifatini sezilarli darajada oshirish mumkin. Shu bilan birga, mavjud tahdidlar — moliyaviy risklarning oshishi va bozor raqobatining kuchayishi korporativ boshqaruv tizimini yanada mustahkamlash zarurligini ko'rsatadi.

Sug'urta kompaniyalarida korporativ boshqaruv samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar(1-rasm)

Sugʻurta kompaniyalarida korporativ boshqaruv samaradorligiga taʼsir etuvchi asosiy omillar doira diagramma shaklida koʻrsatilgan. Diagramma beshta asosiy omildan tashkil topgan boʻlib, har bir omilning ulushi foizlarda ifodalangan. Eng katta ulush — 30 % — kuzatuv kengashi faoliyatiga tegishli boʻlib, bu omil sugʻurta kompaniyalarida strategik qarorlar qabul qilish va kompaniya ustidan nazoratni taʼminlashda muhim rol oʻynashini koʻrsatadi. Ikkinchi oʻrinda, 25 % bilan risk-menejment tizimi turib, kompaniyani moliyaviy xavflardan himoya qilish va risklarni boshqarish jarayonlarining samaradorligi korporativ boshqaruv natijalariga bevosita taʼsir qilishi taʼkidlangan.

Moliyaviy shaffoflik 20 % ulush bilan sugʻurta kompaniyalarining moliyaviy koʻrsatkichlari va hisobotlarining ochiqligi va ishonchliligini anglatadi. Kadrlar salohiyati 15 % oʻrin tutib, boshqaruv jamoasining malaka va tajribasi, samarali boshqaruvni taʼminlashdagi ahamiyatini ifodalaydi. Oxirgi oʻrinda, 10 % bilan raqamli boshqaruv tizimlari kompaniya boshqaruvida yangi texnologiyalarni qoʻllash va avtomatlashtirish jarayonlarining muhimligini koʻrsatadi.

Umuman olganda, ushbu diagramma sugʻurta kompaniyalarida korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish uchun eng avvalo kuzatuv kengashi va risk-menejment tizimini mustahkamlash zarurligini aniq ifodalaydi. Shu bilan birga, moliyaviy shaffoflik, kadrlar salohiyati va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish yoʻnalishlari ham ustuvor ahamiyatga ega ekanligi taʼkidlangan.

Xulosa va takliflar (Conclusions/Заключения).

1. Sugʻurta kompaniyalarida korporativ boshqaruv samaradorligi moliyaviy barqarorlik va bozor raqobatbardoshligiga bevosita taʼsir qiladi.
  2. Hozirgi kunda kuzatuv kengashlari faoliyati formal, risk-menejment va ichki audit tizimlari yetarlicha rivojlanmagan.
  3. Moliyaviy hisobotlar shaffofligi past va raqamli texnologiyalar yetarlicha joriy etilmagan.
-
1. Kuzatuv kengashlarining mustaqil aʼzolarini koʻpaytirish va strategik qarorlar jarayonini kuchaytirish.
  2. Risk-menejment va ichki audit tizimlarini xalqaro standartlar asosida rivojlantirish.
  3. Moliyaviy hisobotlarni IFRS asosida yuritish va axborot shaffofligini oshirish.

4. Kadrlar salohiyatini oshirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali boshqaruv samaradorligini yaxshilash.

Foydalanilgan adabiyotlar (References/Литературы)

1. Jensen, M.C., & Meckling, W.H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305–360.
2. Shleifer, A., & Vishny, R.W. (1997). A survey of corporate governance. *The Journal of Finance*, 52(2), 737–783.
3. OECD. (2015). G20/OECD Principles of Corporate Governance. Paris: OECD Publishing.
4. International Association of Insurance Supervisors (IAIS). (2019). Corporate Governance Principles. Basel: IAIS.
5. Mamatqulov, A., & Tursunov, B. (2020). Sugʻurta bozorining rivojlanish istiqbollari va korporativ boshqaruv tizimi. *Oʻzbekiston Iqtisodiyoti*, 2(34), 45–54.
6. Karimov, S. (2018). Sugʻurta kompaniyalarida risk-menejment va ichki nazorat. *Moliyaviy Boshqaruv Jurnali*, 5(10), 22–29.
7. IFRS Foundation. (2023). International Financial Reporting Standards (IFRS). London: IFRS Foundation.
8. World Bank. (2021). Insurance Market Development in Emerging Economies. Washington, DC: World Bank Publications.
9. Shavkatov, N. (2019). Korporativ boshqaruv tizimining samaradorligini oshirish yoʻllari. *Iqtisodiyot va Menejment*, 4(12), 65–72.
10. Digital Insurance Innovation. (2022). InsurTech trends and impact on corporate governance. *Insurance Technology Review*, 8(3), 10–18.